

УДК: 634:626.8:620.191.37

СУҒОРИЛАДИГАН ЕР МАЙДОНЛАРИДА ТОМЧИЛАТИБ СУҒОРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ АҲАМИЯТИ

Ахунов Акмалжон Акрамович

*“BAKHODIR LOG’ON TEKSTIL” МЧЖ қўшма корхонаси тасарруфидаги Қува
“Пахтачилик” кластерида бош мутахассис*

Эргашев Нодирбек Юлдашалиевич

*қ.х.ф.ф.д - ПСУЕАИТИ Фаргона илмий-тажриба станцияси илмий ишлар ва
инновациялар бўйича директор ўринбосари*

Аннотация: Ўзбекистон Республикасининг сугорилмайдиган заҳира ер майдонларини сугориладиган майдонларига қўйиши, кам сарф ҳисобига қўп даромад олиши, ирригация ва мелиорация тизимларини тўғри йўлга қўйиши, энг яхши инновацион сугориш усулини танлаш, томчилатиб сугориш технологиясини энг юқори даражада республикада жорий қилишни ўрганган. Томчилатиб сугориш технологияси бошқа сугориш усуллари ва тизимларига нисбатан унумли ва самарали эканлиги исботланган.

ЗНАЧЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ КАПЕЛЬНОГО ОРОШЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ ПЛОЩАДЕЙ

Аннотация: Запасные земельные площади включить в число орошаемых, за счёт малых затрат получить большие прибыли, поставить на правильный путь ирригацию и мелиорацию, выбрать самый лучший инновационный способ орошения. В Узбекистане хорошо изучена технология капельного орошения. Доказано преимущество капельного орошения среди других технологий.

SIGNIFICANCE OF DROP IRRIGATING TECHNOLOGY IN IRRIGATED GROUND.

Annotation: It is learned to put into practice drop irrigating technology in Republic, choosing the best innovation irrigating, using correctly of innovation and land reclamations' systems and adding no-irrigating reserve ground to irrigating reserve ground in Republic of Uzbekistan. Drop irrigating technology is confirmed to be more productive and fertile than other irrigating ways and systems.

Таянч сўз ва иборалар: ирригация, мелиорация, инновация, агротехника, агротехник ишлар, сугориш усуллари, ернинг балл бонитети, унумдор қатлам, сифат кўрсаткичлари, технология, ер ва сув.

Ключевые слов и выражение: ирригация, мелиорация, инновация, агротехника, агротехнические работы, способы орошения, бонитетный балл, почвы, плодородный пласт, показатель качества технология, почва и вода.

Support phrase and words: irrigation, land-reclamation, innovation, agro-technical words, ways of irrigating, ball bonitete of ground, fertile layer, degrees of quality, technology, water and ground.

Кириш. Ўзбекистон Республикасининг hozirgi кундаги жами ер майдони 44797,7 минг гектарни ташкил этади. Бундан, барча қишлоқ хўжалигида фойдалананиладиган ер майдони 23135,8 минг гектар, қишлоқ хўжалик экинлари эгаллаб турган майдон 17346,2 минг гектарни ва шундан 4315,7 минг гектарни суғориладиган ер майдони ташкил қилади. Юқорида кўрсатиб ўтилган рақамлардан кўриниб турибдики, мамлакатимизда суғориладиган ер майдони умумий ер майдонига нисбатан жуда оз гектарни ташкил этади. Бундан ташқари республикамизнинг аксарият суғориладиган ер майдонларида суғориш тўғри ташкилланмаган. Бундан келиб чиқадикки, дала майдонларини суғоришни тўғри ташкил этиш, экин ер майдонини тўғри танлаш, тўғри ва меъёрида агротехник ишларини бажариш, ўғитлаш ишларидан ҳам муҳимроқ саналади. Шу сабабли ушбу илмий мақолада энг самарали суғориш усулларидан бири томчилатиб суғориш усули ҳақида, бу усулни бошқа суғориш усулларидан фарқи тўғрисида тўлиқ тўхталиб ёритиб берилган. Бу суғориш технологияси нафақат боғларни суғоришда балки пахта майдонларини суғоршда ҳам қўл келади. Хозирча бу суғориш усулини боғлар ва пахта майдонлари мисолида кўриб чиқамиз.[4]

Боғларни суғоришда Ўзбекистон шароитида турли усуллардан фойдаланилади. Булар: ёмғирлатиб суғориш, тупроқ остидан суғориш, томчилатиб суғориш ва майда заррали суғориш кабилардир. Бироқ боғ майдонларининг кўп қисми эгатлар бўйлаб суғориш усулидан фойдаланган ҳолда суғорилиб келинмоқда. Эгатлар бўйлаб суғориш усулидан фойдаланилган нам ҳар ерга тарқалиб кетиши оқибатида сув сарфи томчилатиб суғориш усулига қараганда бир неча бор кўп сарф бўлади. Демак биргина сув сарфи омилидан кўриниб турибдики, биз ўз-ўзидан томчилатиб суғориш технологиясини илгари сурамыз. Бундай усулдан фойдаланилганда табиийки, тупроқ бир текис ва меъёрида намланади ва ўз навбатида ер қатқалоқ бўлмайди. Шунини айтиб ўтиш керакки, бу усуллардан фойдаланишнинг яна бир фойдали тарафлари шундан иборатки, боғ майдонларида бегона ўтлар ўсишини олди олинади ва энг асосийси сув сарфи бир неча баробарга камаяди.[1]

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев раислигида 2018 йил ҳолатига, қишлоқ хўжалигини комплекс ривожлантириш, соҳага инновацион технологияларни кенг жорий этиш, маҳсулотлар экспортини ошириш масалаларига бағишланган йиғилиши ўтказилди. Йиғилишда қуйидаги асосий масалаларга тўхталиб ўтилди:

- сувни тежовчи технологияларни қўллаш ҳисобига 50-60 % сувни иқтисод қилиш мумкин. Биргина кўчма эгилувчан қувурлардан фойдаланиш сувни 10-15 %га, томчилатиб суғориш эса 35-65 фоизга тежаш имконини беради. Лекин шундай бўлсада, томчилатиб суғориш тизими жуда кам экин майдонларида жорий этилганлиги;

- йиғилишдан келиб чиқиб, 2019-2021 йилларда пахта-тўқимачилик кластерлари ташкил этиш ва фермер хўжалиқларининг пахта майдонларида томчилатиб суғориш технологиясини жорий қилиш кўламини кенгайтириш зарурлиги такидланди.[4]

Бундан ташқари, Ўзбекистонда пахта хомашёсини етиштиришда томчилатиб суғориш технологиясини кенг кўламда жорий қилиш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 27 декабрдаги “Пахта хомашёсини етиштиришда томчилатиб суғориш технологиясидан кенг кўламда фойдаланиш учун қулай шарт-шароитлар яратишга оид кечиктириб бўлмайдиган чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4087 сонли қарори ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 6-февралдаги “Пахта хомашёсини етиштирувчиларининг томчилатиб суғориш технологиясини жорий қилиш билан боғлиқ харажатларни қоплаш тартиби тўғрисидаги низомини тасдиқлаш ҳақида”ги 103-сонли қарорларига асосан, “Агробанк” АТВнинг 2019 йил 18-февралда “Пахта хомашёсини етиштирувчи қишлоқ хўжалиқ корхоналари томонидан томчилатиб суғориш технологиясини жорий қилишда тижорат кредитларини ажратиш, ажратилган кредитлар ва хисобланган фоизларни сўндирилиши тўғрисида”ги 13/2-сонли бошқарув қарори қабул қилинган.[4]

Демак, томчилатиб суғориш технологияси ҳар томонлама Ўзбекистон шароитида катта аҳамиятга эга. Чунки бир неча йиллардан буён телевидиния ва матбуотларда олимлар ва мутахассислар томонидан келажакда, сув захираси камайиб боради деган башоратлар тўғри чиқса, у ҳолда сувни тежаш-бу мамлакат ўз келажagini таъминлашини аниқлатади. Бундан келиб чиқадики, томчилатиб суғориш технологияси жуда кўп сувни тежайди. Шундай бўлсада, бу усулдан фойдаланиш ва жорий қилиш бир неча баробарга қимматга тушади, аммо фермер хўжалиқлари бу суғориш усулини яхши ўрганиши ва қаерда, қанча фойда келтиришини билиши зарур.

Тадқиқот объекти ва усуллари. Тадқиқот объекти сифатида Фарғона вилояти Қува туманидаги боғ ва пахта майдонлари, тупроқ элементлари, ирригация тизимлари ва ернинг мелиоратив ҳолатлари олинган. Шу билан бир қаторда суғориладиган ер майдонларини суғориш тизимини ҳамда мелиоратив ҳолатини яхшилаш мақсадида Ўзбекистон шароитида қўлланилиб келинаётган бир неча суғориш усулларида томчилатиб суғориш технологиясини танлаб олинди. Бу усулни қўлланилиши ва қай даражада фойдали эканлиги ҳамда шароитдан келиб чиққан ҳолда, томчилатиб суғориш технологиясига Қува туманидаги боғдорчилик йўналишидаги фермер хўжалиқларининг эътибори ва талабини кўриб ўрганиб чиқдик.[1]

Тадқиқот натижалари. Тадқиқотни бошланғич маълумотларини Қува туманидаги боғ ва пахта дала майдонларида олдик. Туманнинг жами ер майдони 17155 гектарни ташкил этади. Шундан 15377 гектарини қишлоқ хўжалиқ экинлари ташкил қилади. Бундан: 6570 гектарини пахта майдони, 5286 гектарини боғ майдонлари ва қолган гектарларни бошқа экин турлари ташкил қилади. Лекин шундай бўлсада, боғдорчилик йўналишидаги фермер хўжалиқлари ҳам пахтачилик йўналишидаги фермер хўжалиқлари ҳам инновацион тартибдаги суғориш турларидан

фойдаланишмаган. Баъзи бирларида бор бироқ бу томчилатиб суғориш технологияси дея олмаймиз.

Агар томчилатиб суғориш технологиясини қийинчиликлар ва сарфларга қарамай рисоладагидек ишга тушириб олинса, ҳар томонлама барча экинлар учун фойдали бўлади. Демак бундан кўриниб турибдики, асосий вазифа инфратузилмани йўлга қўйиш, ҳозирча томчилатиб суғориш технологияси учун керакли барча жихозлар билан таъминлаш учун шарт-шароитлар тўлиқ эмас. Шу кунда мамлакатимизда юмшоқ турдаги қувурлар ва қувурларнинг баъзи бир қисмлари ишлаб чиқарилмоқда аммо булар етарли эмас. Шу сабабли шу кунларда томчилатиб суғориш технологиясини бенуксон тартибда ўрнатиш фермер хўжаликлари учун анча қимматга тушади. Агар пахта майдонида томчилатиб суғориш технологиясини жорий қиладиган бўлса, сарф қилинган ҳаражатни пахта хошашёсидан тушган маблағ қопламаслиги турган гап. Бунинг учун нима қилиш керак деган саволга бир нечта омиллар билан жавоб бериш мумкин. Масалан, фермер хўжаликлари томчилатиб суғориш технологиясини қўллаган майдонида қилинган ишларга кетган сарф-ҳаражатни қоплайдиган бошқа экин тури экиши ёки яратилиб берилаётган шарт-шароитлардан фойдаланган ҳолда етиштирган маҳсулотини чет мамлакатга экспорт қилиш. Ёки томчилатиб суғориш технологиясини ташкил қилаётган фермер хўжаликларини технологияга сарф қилинадиган пул маблағларини Ўзбекистон ҳукумати молиялаши ҳам мумкин. Негаки сувни асраш-баъзида маҳсулот нарҳини қимматлашишидан кўра муҳимроқ вазифа хисобланади. Фермер хўжаликлари ҳамда деҳқонлар бу тизимни тўла-тўқис ўзлаштириб олганларидан кейин эса, томчилатиб суғориш технологияси ортидан фойда кўра бошлашади. Яна шуни такидлаб ўтишимиз керакки, республикаимизда сув етказиб бериш технологиялари етишмаслигидан фойдаланилмай турган заҳира ер майдонлари катта гектарни ташкил қилади. Шунга кўра бизга томчилатиб суғориш технологияси жуда ҳам зарур, агар биз илмий жихатдан тасдиқланган ва шароитимизга тушадиган қулай технологияни ташкил қилиб олсак, биринчи навбатта фойдаланилмай турган заҳира ер майдонларни фойдаланишга киритишга имкон туғилади. Юқоридаги омилларни эътиборга олган ҳолда, биз албатта томчилатиб суғориш тизимини йўлга қўйишимиз керак бўлади. Тўғри бу тизим бизга қимматга тушади. Бундан ташқари фермер хўжаликлари давлатимиз томонидан қишлоқ хўжалик соҳасига яратиб берилаётган имкониятлардан келиб чиққан ҳолда керак бўлса, четдан инвестиция олиб кириш ҳаракатини қилиши, балки пахта ўрнига бошқа бир экин турини экиб, даромаб олиш хисобига сарф-ҳаражатини қоплаши ҳам мумкин. Бу ишларни амалга ошириш учун давлатимиз томонидан ҳеч қандай чекловлар ўрнатилгани йўқ.

Қишлоқ хўжалигини ислоҳ ва модернизация қилиш бўйича қабул қилинган дастурга мувофиқ 2016-2018 йилларда 240 минг гектар майдонда пахта ва дон экишни қисқартириш хисобига экин майдонларида оптималлаштириш тадбирлари амалга оширилган. Ердан унумли фойдаланиш чора-тадбирларини кўриб боришимиз керак бўлади. Ушбу майдонларга жорий йилда юқори даромадли, экспортбоп экинлар, жумладан, 73,5 минг гектар сабзавот, 19 минг гектар картошка, 15,1 минг

гектар полиз экинлари, 15,7 минг гектар соя, 3 минг гектар шоли, 44,3 минг гектар озуқа экинлари экилган бўлса, бундан ташқари 23 минг гектар интенсив боғ, 8,3 минг гектар токзор ҳамда 600 гектар замонавий иссиқхоналар барпо этилди.

Худди шундай кўрсаткичларни 2018 йил ҳолатига кўриб чиқадик бўлсак, 2018 йилнинг ўзида республика бўйича 9,1 минг гектар интенсив боғ, 7,1 минг гектар токзорлар барпо этилган бўлса, 4,9 минг гектар боғ ва 2,4 минг гектар эски токзорлар янгиланди.

Шу ўринда инновацион технологияларни кенг жорий қилиш масалаларига ҳам алоҳида эътибор қаратилиб кенг имкониятлар яратиб берилмоқда. Томчилатиб суғорш технологиясидан фойдаланилганда ёқилғи-мойлаш технологияси 54 фоизга, минерал ўғитларни қўлланилиш даражаси 50 фоизга камайган. Ҳосилдорлик эса 45 сентнер ёки қарийб уч баробарга ошган. Инсоннинг қўл меҳнати камаяди, вақт тежалади ва албатта ўз ўрнида экинларни ўсиш даражаси уч баробарга ортади.

Демак, айтишимиз мумкинки, суғориш тизимида, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сифатли, етарли даражада экспортбоп даражада етиштириш ва жаҳон бозорига олиб чиқишимиз учун ирригация ва мелиорация тизимларини жаҳон стандартларида жорий қилишимиз керак бўлади. Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигини ривожлантириш учун етарли даража имконият ва шароитлар мавжуд. Энг асосийси биз биринчи қадамни қўйиб бўлганмиз фақат бу тизимни инновацион технологияларга суянган ҳолда ривожлантирсак кифоя.

Хулоса қилиб айтишимиз мумкинки, мамлакатимиз фермер хўжаликлар ва деҳқонлари ўз фаолиятини суғориш усуллари ва технологиялари даражасида, қайтадан фикр қилишлари ва шу ўринда суғоришнинг энг фойдалисини, жаҳон стандартларига жавоб бера оладиган тизимларни жорий қилишлари мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Қува туман “Томорқадан фойдаланиш илмий-тадқиқот маркази”нинг илмий тадқиқот ишлари наъмуналари ва томчилатиб суғориш технологияси.
2. Х.Х.Кимсанбоев, А.Й.Йўлдошев, М.М.Зоҳидов, К.Х.Халилов, И.Р.Сиддиқов, Т.А.Қосимовлар. “Ўсимликларни кимёвий химоя қилиш” адабиёти. Ўқитувчи нашриёти 1997 йил. (10-15 б)
3. Фарғона давлат университети “Агросаноат мажмуасини комплекс ривожлантириш истикболлари”. Республика миқёсидаги илмий-амалий конференция материаллари (2009 йил 24-25 апрель)
4. интернет маълумотлари (Google.ru)
5. w.w.w.ziyonet.uz. (илмий ахборот бўлиmidан)